

Издөнүүчү Байтикова Бактыгуль Батырбековнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча “Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун илимий-методикалык негиздери” деген темадагы кандидаттык диссертациялык ишн боюнча И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.16.527 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын

БҮТҮМҮ

Эксперттик комиссиянын курамы: Эксперттик комиссиянын төрайымы – педагогика илимдеринин доктору, профессор Батаканова С.Т. Комиссиянын мүчөлөрү: педагогика илимдеринин доктору Чыманов Ж.А., педагогика илимдеринин доктору Мусаева В.И.

Издөнүүчү Байтикова Бактыгуль Батырбековнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча “Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун илимий-методикалык негиздери” деген темадагы 13.00.02. – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы адистигине ылайык педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишин карап чыгып, диссертация тууралуу төмөнкүлөрдү ырастайт:

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.

Издөнүүчү Байтикова Бактыгуль Батырбековнанын 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча “Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун илимий-методикалык негиздери” деген темадагы кандидаттык диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Иште 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистигинин паспортуна толугу менен жооп берүүчү окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун илимий-методикалык негиздери боюнча теориялык жана практикалык изилдөөлөр жүргүзүлгөн.

Диссертациялык иштин максаты окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин үйрөтүүнүн методикасын илимий-теориялык негизде иштеп чыгуу жана аны эксперимент жолу менен текшерүү.

Коюлган максаттар диссертацияда төмөндөгү милдеттерди аткаруу менен чечилген:

1. Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун жалпы теориялык проблемаларын үйрөнүү, талдоо жана жыйынтыктоо, аларды жалпылоо.
2. Окуу программаларына, окуу китептерине анализ жүргүзүү, алардын оң жактарын жана кемчилдиктерин көрсөтүү, себеп-натыйжаларын аныктоо.
3. Өзбек тилдүү мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун өзгөчөлүктөрүн жана окутуунун эффективдүү ыкмаларын жана жолдорун аныктоо, өзбек жана кыргыз адабияттарын байланыштырып окутуунун дидактикалык талаптарын, принциптерин, ыкмаларын мектеп практикасына сунуштоо.
4. Сунуш кылынган илимий-методикалык жоболорду жана натыйжаларды тажрыйбада текшерүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык баалуулугу:

Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун жалпы теориялык проблемалары талданып, жыйынтыктары жалпылангандыгы, окуу программаларына, окуу китептерине анализ жүргүзүлгөндүгү жана өзбек тилдүү мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун өзгөчөлүктөрүнө токтолуу менен окутуунун эффективдүү ыкмалары жана жолдору сунуш этилгендиги, өзбек жана кыргыз адабияттарын байланыштырып, интеграциялап окутуунун дидактикалык талаптары, принциптери иштеп чыгылгандыгы жана кыргыз адабиятын окутуунун методикалык системасын колдонуунун натыйжалуулугу педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилип, мектеп мугалимдерине сунушталгандыгы.

Диссертациянын изилдөө объектиси – Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептеринде кыргыз адабиятын 5-9-класстарда окутуу процесси алынган.

Изилдөөнүн методдору: Илимий-изилдөөлөрдү теориялык-методологиялык талдоо; нормативдик документтерди окуп-үйрөнүү; байкоо, анкета, тестирлөө, аңгемелешүү, алдыңкы тажрыйбаларды үйрөнүү, анализ, синтез, моделдөө, педагогикалык эксперимент.

Бул 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча изилдөөлөрдүн талаптарына туура келет.

1. Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу.

«Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили жөнүндө» Мыйзамы, Кыргыз Республикасынын Президентинин мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча Жарлыгы, Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын

өркүндөтүүнүн Улуттук программасы мугалимдердин, окумуштуулардын алдына көптөгөн милдеттерди койду.

Коюлган талаптарды аткаруудагы башкы милдеттердин бири – билим берүү тармагында мамлекеттик тилди окутуунун заманбап усулдарын пайдаланууга негизделген окуу-усулдук комплекстерди иштеп чыгуу, котормо ишин жана көп тилдүүлүк боюнча мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу.

Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун теориялык маселелери боюнча түздөн-түз эмгектер жок болсо да, бул маселеге К.Акматов, К.Кимсанов, Т.Колдошев, С.Момуналиев А.Муратов, А.Мурзакметов кайрылган.

Ал эми кыргыз адабиятын окутуу методикасы орус адабиятын окутуу илиминин негизинде өнүгүп келген. Кыргызстандагы окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабияты предметин окутуунун илимий-методикалык негиздери иштелип чыкпагандыктан, бул предметти окутуунун көп маселелерин советтик учурда орус адабиятын улуттук (окутуу орус тилинде жүргүзүлбөгөн) мектептерде окутуу боюнча адистер иштеп чыккан, практик мугалимдер колдонуп келген жана азыр да пайдаланып жаткан илимий концепцияларга, педагогикалык-методикалык принциптерге жана алдыңкы тажрыйбаларга таянып, аларды андан ары өркүндөтүү милдети коюлду. Советтик доордо адабиятты искусство катары түшүнүү, кабыл алуу багытында адабиятчылар, психологдор, философтор методологиялык негиздүү ойлорду айтышса, адабиятты окутуу аркылуу окурмандарды тарбиялоо, жаштардын эстетикалык табитин көтөрүү багытында методисттер илимий концепцияларды иштеп чыккан.

Бөтөн тилдүү окуучуларга башка элдин адабиятын үйрөтүү, тагыраагы, союздук республикалардын улуттук мектептеринде орус адабиятын окутуу проблемалары бир катар окумуштуу-методисттердин изилдөөлөрүнүн өзөктүү темасына айланган. Мына ушул эмгектер кыргыз адабиятын өзбек тилдүү аудиторияда окутууга жол көрсөтөрүн бул предметти окутуу багытындагы алгачкы тажрыйбалар көрсөттү. Ошондой эле кыргыз адабиятын кыргыз мектептеринде окутуу боюнча илимий эмгектердин (Б.Алымов, С.Батаканова, К.Иманалиев, И.Исамидинов, Н.Ишкеев, Н.Кангелдиев, А.Муратов, В. Мусаева, С.Рысбаев, С.Сакиева, Н.Шнейдман, С.Момуналиев ж.б.) жоболорун да өзбек тилдүү окуучуларга кыргыз адабиятын окутуу ишинде пайдаланууга болорлугу биздин ишти жазуу процессинде тастыкталды.

Соңку жылдарда орус, өзбек, тажик тилдүү мектептерге кыргыз тили жана адабияты предметтери атайын сабак катары киргизилип, алар боюнча окуу-нормативдик материалдар, методикалык колдонмолор жазылды (Б.Абдухамидова, М.Абдыкадырова, А.Акматова, Т.Аширбаев, З.Дербишова, К.Добаев, Ү.Култаева, А.Максутова, А.Мусаев, С.Момуналиев, А.Муратов, С.Рысбаев, Т.Үсөналиев, М.Шарипова,

Ж.Шериев ж.б.), бирок бул материалдар да биз кайрылган проблема боюнча изилдөөлөрдүн жетишсиз болуп жаткандыгын көрсөтөт.

Көрсөтүлгөн иштерде кайрылган тема – өзбек мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун илимий-методикалык негиздери атайын иликтөө максатында алынбаган, андыктан да ал проблеманы алгачкылардан болуп колго алынган. Ошентип, бүгүнкү күндө мамлекеттик тилдин мектептерде, анын ичинде улуттук мектептерде окутуу жагы бир нече этаптарды басып өтсө да, кыргыз адабиятын окутуу маселеси өз деңгээлине чыга албай жатат. Андагы негизги карама-каршылыктар: өзбек окуучуларынын кыргыз адабиятын окууга кызыкчылыгы артып жатса да, учурда өзбек мектептеринде кыргыз адабиятын окутуу боюнча атайын даярдалган адистердин аздыгы; мектептердин кыргыз адабияты боюнча окуу китептери менен толук кандуу камсыз болбогондугу; мугалимдер үчүн эң зарыл болгон кыргыз адабиятын окутуу боюнча окуу-усулдук колдонмолордун жеткиликтүү эместиги; өзбек мектептерине кыргыз адабияты боюнча окутуу практикасына бир нече жаңычыл тажрыйбалардын киргендиги, бирок алардын илимий жактан жыйынтыкталбай жаткандыгы. Жогорудагы проблемалар илимий иштин актуалдуулугун айкындайт.

2. Диссертацияда изденүүчү чыгарган ар бир илимий жыйынтыктарынын (жобонун) жана изденүүчүнүн корутундусунун жаңылыгынын деңгээли:

- өзбек тилдүү мектептерде кыргыз адабиятынан окулуучу чыгармалар салыштырып окутуу аркылуу интерпретацияланса жана интрегацияланса окутуунун мазмуну байыйт жана сапаты жогорку баскычка көтөрүлгөн;
- өзбек тилдүү мектептердин окуучулары кыргыз адабиятын окуу аркылуу жашап жаткан өлкөсүнө урматтоо, сыйлоо сыяктуу мекенчилдик сезими жогорулайт жана улуттар аралык мамилелер чыңдалат;
- өзбек окуучуларынын кыргыз адабиятын окуу аркылуу сөз байлыгы, кеп ишмердүүлүгү, дүйнө таанымы, руханий дүйнөсү байып, ой жүгүртүүсү өсөт;
- үйрөнүлүп жаткан чыгармалар аркылуу өзбек адабиятынын чыгармалары менен салыштыруу, анализдөө жана тилдик каражаттарга баа берүү компетенттүүлүктөрү калыптанат.

3. Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу.

Изилдөөдөн келип чыккан негиздемелер, тыянактар, сунуштар өзбек тилдүү мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун натыйжалуулугун жогорулатууга салым кошот. Изилдөө ишиндеги материалдар жогорку окуу жайларындагы улуттук мектептерде кыргыз адабиятын окутуу адистиги боюнча мамлекеттик стандартка ылайык окуу пландарын, окуу китептерин түзүүгө жана бул адистик боюнча кесипкөйлөрдү: студенттерди, мугалимдерди даярдоодо жана билимин өркүндөтүү курстарында лекциялык,

семинардык сабактардын мазмунун тереңдетүүгө жана жалпы эле таалим-тарбия берүү тармагын жакшыртууга көмөктөшөт.

4. Диссертациясынын материалдары төмөндөгү документтерде, материалдарда жана иштелмелерде колдонулган:

- ЖАК талап кылган илимий-педагогикалык басылмаларда чагылдырылган;
- илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар жасалган;
- сабактар, тренингдер өткөрүлгөн;
- педагогикалык эксперименттерде текшерилген.

5. Изденүүчү Байтикова Бактыгуль Батырбековнанын диссертациясынын материалдарын ишке ашыруунун жыйынтыктары боюнча төмөнкүдөй оң натыйжалар алынган:

1. Жазуучулардын өмүр-баянына кызыгат, сарасеп салат;
2. Чыгарманын жаралыш доорун аныктай алат, тилдик каражаттардын эки тилде колдонулушуна маани берет;
3. Каармандардын аракетин, портретин түзүүдө, оң же терс каармандарга ажыратууда, элдик айтуучулардын, жазуучулардын чыгармачыл дараметин байкай алат.
4. Троптун түрлөрүн эки тилде канчалык образдуу колдонулгандыгын ажыратат.
5. Бул же тигил чыгарманы салыштыруу аркылуу эки элдин жалпы маданияты менен кеңири таанышат ж.б.
6. Чыгармаларды салыштыруу аркылуу сөздүк кору байыйт, кеп чеберчилиги өнүгөт;
7. Салыштыруу аркылуу адабияттын – искусство катары орду чоң экендигин түшүнөт жана өз элинин патриоту болууга тарбияланат ж.б.у.с.

6. Изилдөөнүн негизги мазмуну төмөндөгү эмгектерде чагылдырылган:

1. Байтикова, Б. Өзбек мектептеринде кыргыз адабиятын окутууда интерактивдүү усулдарды пайдалануу [Текст] / Байтикова Б. // ОшМУнун жарчысы, 2012. – № 1. – 56-59-бб.

2. Байтикова, Б. Өзбек мектептеринде кыргыз элинин салт ырларын окутуу [Текст] / Байтикова Б., Байтиков Б. // ОшМУнун жарчысы, 2012. – № 1. – 60-63-бб.

3. Байтикова Б. Өзбек мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун жолдору [Текст]: окуу-усулдук колдонмо / Байтикова Б. - Ош, 2014. – 158б.

4. Байтикова, Б. Өзбек мектептеринин 5-классынын кыргыз адабияты сабагында жомокторду окутуу [Текст] / Байтикова Б. // ОшМУнун жарчысы. – 2012, атайын чыгарылыш. – 95-98-бб.

5. Байтикова, Б. Ч. Айтматовдун «Атадан калган туяк» аңгемесин 5-класста окутуунун өзгөчөлүктөрү [Текст] / Байтикова Б. // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2015. – №5. – 84-87-бб.

6. Байтикова, Б. Кыргыз адабияты предмети боюнча класстан тышкары иштерди жүргүзүү жана ийримде иш алып баруунун жолдору [Текст] / Байтикова Б., Нарымбаева Э. // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2015. – №6. – 285-288-бб.

7. Байтикова, Б. Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун тарыхы [Текст] / Байтикова Б., Байтиков Б. // ОшМУнун жарчысы. – 2015. – № 4. – 82-86-бб.

8. Байтикова, Б. Принципы взаимосвязанного изучения кыргызской и узбекской литературы в школах Кыргызстана с узбекским языком обучения [Текст] / Байтикова Б. // Научный журнал «Новый университет». – Москва, 2016. – №5. – 16-18 сс.

9. Байтикова, Б. Из истории преподавания кыргызской литературы в школах Кыргызстана с узбекским языком обучения [Текст] / Байтикова Б. // Международный научный журнал «Ученый XXI века». – Москва, 2016. – №5. – 1. – 54-58-сс.

7. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Автореферат негизинен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана милдеттерине дал келет.

8. Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди дайындоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы жетектөөчү мекеме катары Жалал-Абад мамлекеттик университетинин Башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы, Кыргыз, дүйнөлүк элдер адабияты жана журналистика кафедраларын сунуштайт. Аталган кафедрада сунушталган илимдин тармагы боюнча илимдин докторлору, кандидаттары: Сакиева С.С. - п.и.д. 13.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты), Токтогулов С.- п.и.д. 13.00.01- жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы, Ураимов К.М. - п.и.к. ж.б. жана филология илимдеринин доктору, кандидаттары, доценттер: Эшиев Ж. – ф.и.д. 10.01.01- кыргыз адабияты, Эшиев А. – ф.и.д. 10.01.01- кыргыз адабияты, Чокоева Д.М. ж.б. адистер эмгектенет.

Эксперттик комиссия расмий оппоненттер катары төмөнкү адистерди сунуш кылат.

Биринчи расмий оппонент катары адабиятты окутуунун теориясы менен практикасы боюнча адис педагогика илимдеринин доктору, профессор С.Т. Батаканованы сунуш кылат (13.00.02). Анын эмгектери: 1. Мектепте көркөм чыгармаларды талдоонун илимий-педагогикалык негиздери: Монография. – Б.: Кут Бер, 2010. – 286 б. 2. Драмалык чыгармаларды

окутуунун технологиясы: Монография. -Б.: Кут бер, 2013. – 296 б.
3.Адабиятты окутуунун усулдары менен ыкмалары: Окуу-методикалык колдонмо. –Б.: Кут бер, 2013. – 53 б. 4. Көркөм чыгармаларды талдоого окуучулардын кабыл алуусун даярдоо: Окуу-методикалык колдонмо. -Б.: Кут бер, 2014. – 326. 5.Көркөм чыгармаларды окутуунун методикасы: Монография. Кут бер, 2014. -415 б.

Экинчи расмий оппонент катары кыргыз адабиятын окутууга байланыштуу адис педагогика илимдеринин кандидаты доцент Э.К.Абдрасулованы сунуш кылат (13.00.02). Анын эмгектери: 1.Ч.Айтматовдун чыгармаларындагы жомокторду жана таргедиялуу көрүнүштөрдү окутуу: Методикалык колдонмо. –Б.: Кут бер, 2009. – 24 б. 2.Ч.Айтматовдун “Бетме-бет” повесттин окутуу: Методикалык колдонмо. – Б.: Кут бер, 2009, - 24 б. 3.Ч.Айтматовдун повесттерин окутуунун методикалык системасы [Текст] / Э.К.Абдрасулова // К.И.Скрябин атындагы КУАУнун Жарчысы, 2009, 380-383-бб. 4.А.Осмоновдун лирикаларын окутуу [Текст] / Э.К.Абдрасулова // Ж.Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы, 2015, 124-127-бб. 5. Методика преподавания в школе внеклассной работы по лингвистическим дисциплинам. –Б.: 2009. -44б. 6. Кеп маданияты түгөнгүс, көөнөрбөс тил байлыгы. [Текст] / Э.К.Абдрасулова // Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институту. Республикалык илимий-практикалык конференциянын материалдары. Мыйзам чыгаруудагы мамлекеттик тил маселелери. КР Жогорку Кеңешинин илимий макалалар жынагы – Б., 2015. - 61-66- бб.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы, сунуш кылынган документтерди карап чыгып, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетине жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу Д. 13.16.527 диссертациялык кеңешине 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн, изденүүчү Байтикова Бактыгуль Батырбековнанын “Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз адабиятын окутуунун илимий-методикалык негиздери” деген темадагы диссертациясын коргоого сунуш кылат.

Эксперттик комиссиянын төрайымы:

педагогика илимдеринин доктору, профессор

Батаканова С.Т.

Комиссиянын мүчөлөрү:

педагогика илимдеринин доктору

Чыманов Ж.А.

педагогика илимдеринин доктору

Мусаева В.И.

Комиссия мүчөлөрүнүн колундагы каттам
Диссертациялык кеңештин окумуштуу жетекчиси:

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Омурбаева Д.К.